

דור הנכדים

גבורת האבות יכולה להיות מועקה על הבנים. יעל ידעה חיות — אגדת שמואל דיין ואגדת משה דיין — נאלצת להשתח את עצמה בכל רגע לגדולים עטורי התהילה, להסיק שהיא עצמה נחותה ודלה. ומכאן הרצון האינסטינקטיבי למרוד, להרוס את האגדה, להוכיח שהגדולים אינם בעצמם מה שהם מתימרים להיות.

יחס כפול וסותר זה — ההערצה והמרד — ציין משחר ילדותה את יחסה של יעל לאביה. "יולה", כפי שהיא נקראת בפי כל בני משפחתה וידידיה, נולדה זמן קצר לפני שאביה נאסר כמדריך בהגנה ונכלא בעכו. היא גדלה במשק שהיה אז להוריה בנהלל, ומתה לכל נערה כפרית אחרת: כמה השכם בבוקר לחלוב את הפרות, האכילה את התרנגולות, עזרה בגן-הירק.

אולם גם אחרי שהאב שוחרר מן הכלא, השתתף במלחמת-סוריה ואיבד שם את אחת מעיניו, לא חזר למעשה לחיק המשפחה. אדם כמו משה דיין לא יכול היה להיות בעל טוב או אב מסור. גם הוא השתדל להיות ראוי לאביו, למיבש ביצות נהלל. הוא תבע מעצמו תביעות, דחק את רגשותיו לפינה, התמסר לעניינים לאומיים. אחד התיאורים החזקים ביותר בפנים חדשות במראה הוא תיאור האב המסוגר, העייף, הבא הביתה מבלי לדבר עם איש ומבלי להתמסר לחוג המשפחה.

אין סלא שהילדה גדלה כשבלובה טינה תת-הכרתית עמוקה נגד האידיאליים הלאומיים השוללים ממנה את הבטחון של חיי משפחה והגושלים ממנה את אשר יש לכל ילד אחר — אהבתו של אב הרואה בילדיו את עיקר תיכון חייו.

הרגשת הנחיתות מול אגדת האבות וחוסר האהבה ה-אבהית בגיל ההתבגרות — שניים אלה השפיעו בלי ספק השפעה מכרעת על עיצוב אופייה של יעל דיין.

★ ★ ★

שוכרי הפסלים

ש רמיון עצים בין משה ויעל דיין. לעתים נראית יעל כמהדורה נשית וצעירה יותר של אביה.

כמהו היא עצמית, פקחית, גאונית ביחסי-ציבור, מקי סימה במגע אישי, חסרת-מעצורים, הרפתקנית, וזהרת, חובבת בריות למראית עין — ומנותקת מהם לחלוטין למעשה. כמו אביה, היא בסתר לבה אדם בודד מאד.

אולם דחוק רמיון עצום זה מבליט את הניגוד בין השניים. כי אותן התכונות פועלות אצל השניים בכיוונים שונים לגמרי. אצל משה דיין מרוכז הכל למען המטרה שהציב לעצמו: להנהיג את המדינה. לגביו אין כל הבדל בין אמ" ביציה אישית קיצונית לבין מסירות קיצונית לעניני האומה. שתייהן מתמזגות לחף מרכזי אחד.

אצל יעל הדחף הוא הפוך. היא אינדיבידואליסטית קיצונית. היא רוצה להינתק מכל ההתחייבויות, מתביעות הכלל.

אולם גם יעל עצמה לא תפסה עד כמה הוא מגלה את נשמתה. היה נדמה לה כי היא מתארת צעירה רעילת-ומי-תוסבת, אשה-עליונה המתעללת בבריות עד שהיא מתבגרת ומוצאת את עצמה. אולם, כפי שהביעה זאת קוראה אמריקאית, שקראה את הספר באנגלית: "מה שבולט בספר זה דחוק התמימות המוחלטת של הכותבת. אין היא רעילת-לב, אלא היא רוצה להיות רעילת-לב. בין השורות מתגלית נשמה של צעירה המשחקת תפקיד בעיני עצמה, גם בשעת הכתיבה. למראית-עין היא מביגרת. אולם למעשה היא נערה מת-לבטת, עדינה-מבוישת, המחפשת את האהבה, אף שהיא מקימה מסביבה את האשליה הנאיבית של אשת-עולם המר-שכת בחוטים."

סופרים גדולים-באמת הבחינו בערך סמוי זה של הספר. הם היללו את הספר ללא הסתייגות בביקורות חתומות, שהופיעו בעתונים הרציניים והבלתי-משוחדים ביותר בעולם. שמה של יעל ולאומיותה לא יכלו להסביר ביקורת חיובית זו. הסופר אנדרה מורואה וחבריו מצאו בספר דבר נדיר בספרות: נערה בת 19—18 המצליחה לתאר בסבעיות חיונית ובכנות תת-הכרתית את הלבטים של עצמה אף מבלי להרגיש בכך.

הם השח את יעל עם פרנסואז סגן, ובהשחאה זו יצאה יעל כמנצחת. סגן תרבותית יותר, קצטינית בסופיסטיקה, שולטת שלטון מלא בסגנוני שפת אמה. אולם סגן עוסקת רק בעסקי אהבהבים שטחיים. יעל, אף שאינה מעמיקה, עור-סקת בבעיות הרבה יותר רציניות — התנגשות הפרט והכלל, התנגשות האשה והצבא. תכונה זו עוררה מראש את אהדת המבקרים הגדולים בעולם.

★ ★ ★

בת הדור שה נהרל

י ילי זה המכנה המשותף להצלחה בנכר ולהשמצה בארץ. השנאה האמתית ליעל דיין, שנאה שאיחזה אינסטינקטיבית את דבר עם חרות ואת אנשי העליה השניה עם עולים שמקרוב באו. נבעה מעובדה זו: שיעל דיין נתנה למדינה את התיאוריה-העצמית הכן הראשון של בן הדור שלאחר-מלחמת-העצמאות.

בראי של יעל דיין מצטיירות פניו של הדור שנולד לתוך המדינה — והמראה היה מדאיג.

היה הרבה יותר קל לשי-בור את הראי ולהשמץ אותו, מאשר להודות ב-נכונות התמונה שהצטיירה בו.

הזעם ההיסטרי, בו פנו האבות והבנים בצחצח נגד ספר זה, היה סימפטי-לעובדת-היסוד של ישראל: בעוד האבות והבנים לחמו זה בזה על ההשפעה הפור-ליטית והרוחנית, נולד וגדל, כמעט בהחבא, דור של נכ-דים.

איש לא הרגיש בכך. אך לפתע, כאשר זרקה יעל את האבן הסיפרותית שלה לתוך המים העומדים של השוליות הציבורית, נאלצה המדינה לשים לב לתופעה החדשה: לדור הנכדים המתחם בכוז שחה הן לדור הסבים והן לדור האבות.

למרות היותה בעצמה טי-פוס יוצא-דופן ואינדיבידו-אליסטי מובהק — ואולי בגלל זה — מהתה יעל דיין בעצמה נציגה אופיינית של דור שלישי זה. רקע אישי זה רק החריף את החימה שנשפכה עליה.

כי יעל דיין היא בת האריסטוקרטיה הישראלית. אילו חולקו בישראל תוארי אצולה, היה סבה נקרא "לורד דיין של נהלל" וא-ביה לפחות "סר משה".

הסב והסכתא מייצגים את הטיפוס החיובי ביותר של דור מייבשי-הביצות. האב, האב הרודו, שנפל במלחמת-תש"ח, הם טיפוסים מובה-קים של דור מקימי המדינה. יעל, הנכדה, היא היורשת — בת הדור אשר למענו, לכ-אורה, סבלו, לחמו ועמלו הסבים והאבות גם יחד.

שתי-השנאה של תשי"ט לא היתה סופולארית בישראל. היה זה כמעט פאראדוקס: ככל שהצלחה יותר בנכר, כן נכשלה יותר בארץ. בשעה שמיטב הסופרים בעולם התחרו ביניהם בהכתרת ראשה בעל-דפנה, כן התחרו מיטב המוחות בארץ בהשמצתה.

אולם פאראדוקס זה היה הגיוני מאין כמוהו.

★ ★ ★

אריאל רוז הגונית

ורמים שונים ומשינים גרמו למסע-הנצחונות המהחרר של יעל משני עררי האופיונס. גורמים שונים ומשונים גרמו למסע-ההשמצות המבהיל נגדה בארץ.

בארץ קטנה כישראל, המנאה ממלאה תפקיד גדול ביחסה אדם. סופרים ידועים, שתננו פרסים איש לרעהו, לא יכלו לשכוח כי הנערה בת ה-20 הצליחה במקום שנכשלה, שספרה הראשון הופיע בחמש ארצות, הפך רבי-מכר בינלאומי.

צעירים פשוטים ראו בעין רעה את עלייתה המהירה של חרתי-הילול. הם שאלו את עצמם, במרירות: "מה יש לה שאינו לגוי?" והם הגיחו בהכרח לתשובה הפשטנית: "גו, כמובן, בתו של משה דיין..."

חלק מן ההשמצה התחטף באינצטלה של בורות ספרותית. אולם גם לחלק זה היתה תכונה מיוחדת במינה: ההיסטרית קדמה להיחית הספר עצמו. עוד לפני שהקורא הראשון של פרוס חזרות במראה. גמטל הספר על-ידי המבקרים הסיפרותיים, המקצועיים והחובבים, באופן טוטאלי.

מצב זה לא נשתנה גם אחרי שהציבור קרא את הספר. כי שום אורח ישראלי לא יכול היה לפרוא את פנים חדשות במראה כספר רגיל. הסיפרת היתה ידיעה מדי, הדמויות של העלילה היו מיכרות כמטט לכל מורא. הבעיות שהיעלו בספר היו חלה מטולמו הנפשי האישי של כל קורא. כמעט לכל קורא היתה דעה קבועה מראש.

ההידעות שמסרה יעל עצמה במחיצת פתונאים ערב ה-פתי הספר בהמייכים, וסירוס הודעות אלה בצורה זדונית על-ידי חלק גדול מן השתונות, היווה דעה זו. שמייסות שונות, כגון זו שספרת לא נכתב כלל בידי יעל אלא בידי ה-המונאי הגונולי המומיץ בחוף הספר בדמית "איש משרד החיץ", החלו פורחות בסתונות ובשחיתות רכילות.

לכו לא יכול היה להיות קשר אמיתי בין הביקורת לבין הספר. רב-רבית וירוחית, שהשנירו השנה כמעט כל בית במדינה, הישלי חצונות כגון: "היא משמישה את צה"ל!" או "לא נכחו שהאצורה הישראלית היא כזאת!" או "אריאל רוז היא ווסלית!" או "הספר הזה גורם לדמורליזציה!" או "זו פורנוגרפיה!"

גימה היה למכירים שכזאת הביעו דעה סיפרותית. אולם ספר טיב יכול להשמץ מוסרית, גיבוריו יכולים להיות גוסלית, אין הוא חייב לתת תיאור נאמץ של דור, והוא יכול להיות תרובי-אפ. דהאא טגנה אחרונה זו, שאין לה כל אחייה בספר. מיכחה עד כמה היה רופף הקשר בין הספר לבין הביקורת שנמתחה עליו.

★ ★ ★

אלוהי הצללים

האם "פנים חרשות במראה" הוא ספר טוב? התשובה תלויה במידה רבה באמת-המידה של המבקר. אין ספק שזהו אחד הספרים הקריאים ביותר של הסיפרות העולמית בשנים האחרונות. הוא נקרא בנושימה אחת. יש בו משהו האוחז את הקורא ואינו מרפה ממנו. ומכיון שאין זה ספר-מתח, וגם אין בו כמעט עלילה, הרי זה הישג ניכר, המעיד על כשרון לעניין ולמשורר.

יש בו קטעים גרועים, יימרניים. חלק מהם השתרבבו לספר במקרה. תחילה רצתה יעל דיין לקרוא לו "אלוהי הצללים", בהסתמכה על אודה אטרוסקית-עתיקה-יומין, המע-מידה את אלוהי הצללים מול אלוהי החוסים. האגדה היתה צריכה להופיע בראש הספר, ולשמש רקע לקטעים בהם משוחח אריאל רוז בכיכול עם צלה.

ברגע האחרון נודע ליעל כי פרנסואז סגן חיברה יצירה חדשה המספלת אף היא בצללים. כדי לקדם את הטענה שהיא מחקה את הסגן, שינתה יעל את שם ספרה ומחקה את אגדת-הצללים. משום מה לא מחקה גם את קטעי שיחות-הצללים בספר, שנשארו בו מזורזים ומפריעים במלאכותיותם לשטף הטבעי של החיות אריאל רוז.

קטעים חלשים אחרים נבעו מן הרצון המחושב להכניס לספר מעט ציונות ודבריי-נעם, כמו המכתב להורים בסיום הספר. מיכוח שהדבר זר לגמרי לרוחה של יעל דיין עצמה, דבק בקטעים אלה משהו מן המוויף והבלתי-טבעי.

לעתים קרובות נדמה שהספר כתוב יותר בשכל מאשר בלב, יותר מתוך חשבון מפוכח מאשר מתוך רגש בלתי-אמצעי.

אולם לעומת מגרעות אלה, כולטת המעלה הגדולה של הספר: הכנות הגמורה של רוב הקטעים, התיאור הרענן והכן של החיות החיילת בצה"ל, הציור האמיתי של הרקע המשפחתי.

הספר הוא בעיקרו אוטוביוגרפיה גלויה, אף שיעל הכי-חישה את הדבר תכופות כדי למנוע אי-נעימיות ממשפחתה.

דור שלישי: יעל ואסי דיין בחוצות חיפה